Írta: Géber József
2017. augusztus 13. vasárnap, 06:50 - Módosítás: 2017. augusztus 23. szerda, 21:33

Egy felpéci mestergerenda meséi

Újrahasznosított bútorok és tárgyak a Felpéci Tájház gyűjteményéből

A vándorkiállítás katalógusának szövege.

A cikk végén látható fotókat Benedek Csaba készítette a Polgárok Házában nyílt kiállításon 2017-ben.

A Felpéci Tájház 2004-ben nyitotta meg kapuit a látogatók előtt. A gyűjtemény rövid idő alatt jött létre. A falu lakói: idős bácsik, nénik már régóta őrizgették családjuk, őseik egykori használati eszközeit. Az alapításkor és azóta is szívesen adták, adják oda ezeket a kincseket, és a hozzájuk tartozó történeteket. Az egyre gyűlő, sokasodó tárgyak jelentős része raktárba kerül. Kicsi a kiállítóhely, és a gyűjtemény darabjainak rendbetételéhez, restaurálásához szükséges pénz kevés. Az évek során sok olyan tárgy került a gyűjteménybe, melyről kiderült, hogy készítésekor más volt a hivatása, másik helyen, más formában, más feladatot látott el. Az egykor használatos anyagok minősége, és a tárgyak megbecsülése tette ezt lehetővé. Ezeket az új, második, harmadik életre keltett tárgyakat rendeztük össze most egy vándorlásra kész kiállításban, és ebben a katalógusban.

Anyagunk nagy részét az egykori tulipános ládából készített különféle kászlik képezik. A ládák ilyen típusú „újrahasznosítása” tudomásunk szerint egyedülálló vidékünkön, de országosan sincs hasonló példa erre a néprajzi szakirodalomban. Régi és közismert az a sajátos paraszti gondolkodás, mely mindent a végletekig újra-, és újrahasznosít, élete szolgálatába állít. Azonban a múzeumokban ennek kevés emlékét láthatjuk. Az idősek sokat meséltek a ruházkodás egyszerűségéről és tisztességéről, az átszabott, kifordított kabátokról, ingnyakakról, a foltozott, de tiszta, vasalt ruhákról. „Szakadtan csak a kódisok jártak.” „A folt nem szégyen!” - és sorolhatnánk tovább az ehhez hasonló mondatokat.

E tárgyegyüttes bemutatásával azt szeretnénk megértetni a ma emberével, hogy régen a természetes anyagok használatával nem keletkezett hulladék, egy hagyományos paraszti háztartásban nem volt szemét, legföljebb tűzre való. Az anyag körforgása akkor nem állt le, mint a mai, műanyag-alapú, természettől eltávolodott életünkben. Nézzék csak meg saját mindennapi tárgyaikat - azokat nem lehet úgy kezelni, ahogy tették azt régen. Egy idő előtt tönkrement új cipő, mai ruháink nagy része, bútoraink, ágyneműink, a rengeteg csomagolóanyag részben vagy egészben műanyagokból vannak. Ezek többségét nem lehet otthon újrahasznosítani, és nem szabad elégetni, mert magunk és mindannyiunk egészségének

kárára tennénk azt. Persze a „józan paraszti gondolkodás”, az emberi kreativitás működik bennünk, és a műanyag tárgyaknak is adhatunk ideig-óráig ötletes, új funkciót: pillepalackból madáretető, tejeszacskóból lábtörlő, de abból újra csak szemét, veszélyes hulladék lesz, amivel nem lehet mit kezdeni. Ne tüzeljük el a környezetünkben keletkező műanyag hulladékot, még ha lenne is miben elégetnünk, mert előbb-utóbb ennek a melegnek csak a „hidegágy” lesz a vége.

Fa, vas, cserép és rongy - ezek a kiállított tárgyak alapvető anyagai. A vasat a tűz újraéleszti, és a kovács új életet adhat bármely vasdarabnak. A fa-, és a textilanyag, többszöri átalakulás és új feladatok után, legvégső esetben a családi tűz melegét szolgáltatta. A fahamut pedig a természetes körforgás részeként használták lúgkészítésre a szappanfőzéshez, de egyszerűen a kertbe, vagy az udvarra kiszórva a talajt javította, vagy a szárnyasok tetűírtó porfürdőjét szolgáltatta. Sok törött cserépedény és régi üveg hever még manapság is a házak padlásain - kérdezhetnénk: mire volt jó ez a nagy gyűjtögetés? A régebbi üvegekből mindig kevesebb, és az újabbakból egyre több van közöttük. Az apró gyógyszeresüvegtől a sörös-, boros-, ásványvizes üvegig mindenféle található ilyen helyen. Az üveget és a cserepet összetörve az újonnan épített kemencék, kályhák hőtartó rétegéhez használhatták fel, ezért félretették, és a padláson egy rossz fülesben „elvolt”. Azt hisszük, az üveget manapság majd’ minden téren leváltotta a műanyag. A padláson lévő régi üvegek kor szerinti összetétele azonban mutatja, hogy azok több évtized folyamán gyűltek össze. Ma egy év alatt összejön annyi fölösleges üveg egy háztartásban, mint régen több tíz év alatt. A boltból élünk, saját magunk nem küszködünk az élelmiszer-előállítással, tartósítással. A mai ember belefulladna az üvegbe és egyéb érdemesített hulladékba, ha mindent félretenne, mint régen. Kevés helyen sorakoznak a spájzokban a finomságokkal töltött, másodjára is használt szörpös-, és befőttesüvegek. Sok esetben, ha befőznek is, új üveget vesznek az emberek.

A cseréptárgyakról is érdemes szólni: mint például a lebontott szemeskályhák ép darabjai. A gyűjtések során sokszor rákérdeztünk, hogy hova lettek ezek a fazekasok, tálasok által korongozott, négyszögletesre formázott kályhaszemek. A legtöbb esetben azt a klasszikus választ hallhattuk, hogy „csibeitatásra használtuk el”. 2015-ben azonban ránk mosolygott az ég, mert az önkormányzat által megvásárolt ház padlásán egy majdnem teljes kályha darabjai kerültek elő. Ha majd egyszer újrarakjuk, tűzpadkájába belekerülhet a törött üveg és cserép a fülesből …, addig pedig legyen a miénk a tanulság. A kiállításba, ha belépsz, kedves Látogató, egy régi ajtótok darabja fogad, mely megszolgálta idejét, és eredeti helyén egy műanyag nyílászáró, vagyis ajtó vette át a szerepét. Jól nézd meg, mert egy másik régi építészeti elemet, „jeles tartószerkezetet” is megláthatsz egyszerre. Ő fogja elmesélni saját és társai kalandos, embert szolgáló életét. A jó és természetes anyag sokáig tud hasznosulni, és fogyva, pusztulva is szolgál.

Egy felpéci mestergerenda meséje

Volt egyszer egy szál fenyő, mely társaival együtt növekedett az Észak-Nyugati- Kárpátokban, a Tátra, vagy a Fátra hegyein. E gyönyörű, vastag, erejének teljében lévő fenyő egyszer csak azon vette észre magát, hogy szorgos kezek hosszúnyelű baltákkal tövétől elválasztva vágják le szeretett ágait, susogó gallyait, és a hegyről rendben leszánkázva kocsira rakják több társával együtt, majd a patakok locsogásából ismert Vág folyó partjára hurcolják. A tutajozás nehéz munkájára vállalkozó hegyi népek a víz partjára ért szálfákból tizenkettesével tutajokat kötöttek össze. A víz hátán a Dunáig, ott is Komárom városáig úsztatták az egymás után kötött tutajokat. „Komáromban a Vág folyón állandóan rengeteg fa érkezett Liptó, Turóc és Trencsén vármegyékből. …. E töméntelen famennyiségből sokat vettek meg győri kereskedők. … A tutajok Győrbe való vontatásához jó időjárás esetén 2 napra volt szükség, a hazajövetelre 1 éjjel.” Így írta le Kecskés László egy 1969-ben megjelent írásában.

1835-ben a „Kuriális Fölpéczen” lakozó „Nemes Píntek Jánaos” házépítéshez fogott az örökölt kisnemesi telekrészén. A házhoz szükséges faanyag megvásárlása végett ment be a győri Mosoni-Duna parton lévő egyik fakereskedőhöz. A gerendákat és más faanyagokat összeválogatták, már csak a legvastagabb szál, az épület lelkét adó mestergerendának szánt darab hiányzott. Ekkor találta meg ezt a gyönyörű, öles fenyőt. Megalkudott a kereskedővel, és az épületanyagot egy faanyagszállításban jártas fuvarossal haza is szállíttatta. Innentől a gerenda mondja tovább a történetet:

Az udvaron felhalmozott szálfákból az ácsmesterek először engem, a legerősebb, legvastagabb rönköt kezdtek bárdokkal irdalni, hogy formás, szép és finom legyek, bárdolatlan ne maradjak. Mikor gerenda-formára kifaragtak, nekem estek különféle gyalukkal (eresztőgyalu, falcgyalu), simára és díszesre egyengették a négy oldalamat, lekerekítették sarkaimat. Egyik ügyes kezű ácsmester a szebbik felemre rótta a kért és valójában szokásos szöveget, melyből ennyire emlékezem: „ANNO 1835 N PiNteK JanaOS Balog…” én voltam a mennyezet terhének hordozója a házban, az épület teljes födémszerkezete rajtam nyugodott. Sokat láttam és hallottam ebben az időben a körülöttünk lévő tárgyak életéről, mígnem a mostani emberek huszadik századának elején nagy változás történt. Hogy ez a nagy tűzvész miatt történt, vagy más okból, nem tudom. Azon vettem észre magam, hogy lent hentergek a földön, és a zsinórpad felé húzkod néhány ember. Piros zsinórral megcsapattak, és ami ezután következett, azt nem kívánom senkinek. Kétfelé hasítottak, mint a gonosztevőket. Fűrésszel a mostani méretre vágták szép hosszú testem, és az ácsmester rövid idő alatt egy gerébtokot készített belőlem, majd az asztalos filungos borítás mögé rejtette szépen megmunkált testemet. Feladatom a széles ajtólap tartása, a nyílás zárhatóvá tétele lett. Ki eddig feküdtem, s hordoztam a menny’ terhét, mostantól őrt állottam. Innen aztán minden kinti és benti dolgot meghallhattam, de majd’ száz éven keresztül engem nem láthatott senki, már nem is emlékeztek rá, hogy ki voltam valaha. Az idő és az épület vizesedése nekem sem kedvezett, a küszöb felőli részeimen gombák és kopogtatóbogarak ültek lakomát. Az új világ, melyet én csak hallomásból ismertem, elhozta a végítéletet, és a XXI. század eleji átépítés során helyemet egy általam sosem ismert anyagú, úgy mondják, hogy „műanyag” ajtótok vette át. A kibontott régi ajtótokot, vagyis engem, egy legény elkezdett tűzifának feldarabolni. Talán a feliratom miatt,

vagy mert nehezebb voltam, engem nem vágott szét, egyedüliként itt maradtam a hátsó udvaron.

Egy kis idő elteltével egy idegen ember, valami „nép-rajzoló” érkezett, no, nem rajzolni, hanem a baromfiudvar némakacsa-állományának megapasztása céljából. Felfigyelt rám, és elkért a tősgyökeres lakóktól az itt nem messze álló „táj-ház” számára. Nem tudtam, milyen háza lehet a tájnak, de amikor odakerültem, szinte röpültem vissza az időben, mert egy olyan épületbe helyeztek el, amilyenben magam is szolgáltam majd’ egy évszázadon keresztül mestergerendaként. Azt mondják, hogy ez így marad, én már idetartozom, és mint rangidős, mesélhetek, elmondhatom újra és újra barátaim és jómagam több évszázados, tanulságos történeteit. Csak azt kívánom: használjon!

Tulipános ládából lett kászlik
Kelengyés láda

Mestergerenda-életem első évében, amikor elkészült a ház, és behurcolkodtak az általam őrzött elsőszobába, ahol a mindennapi élet folyt, rég elhagyott fenyőtársaimmal találkozhattam, és csodálattal vettem észre, hogy gazdasszonyunk esküvőre kapott, szépen festett ládájaként keltek új életre. A régebbi örökségből származó ládáiban pedig idősebb testvéreinkre ismertem. Elmesélték, hogy fenyőtestvéreinket otthonunkból, a Fátra vagy Tátra bérceiről a Vágon leúsztatták a Dunáig, egy jó részükből a fűrészmalmokban deszkát metszettek. Innen a komáromi asztalosmesterek műhelyeibe kerültek, és belőlük különböző nagyságú ládákat készítettek, amelyeket korszakonként különböző arányban faragott-festett (tarkázott) mintával díszítettek. Itt látható egy ilyen közepes méretű komáromi láda, kelengyével megrakva.

A lányok kicsi koruktól fogva tanulták az asszonyok feladatait. A szövésen kívül, melyet Felpécen takácsokkal végeztettek, maguk fontak, varrtak, hímeztek. Az esküvőig elkészítették a kelengyéjüket, ami hosszú időre biztosította a család vászonneműszükségletét. Ennek a tárolására szolgált a tulipános láda.

Kisnemesi láda

A kelengyés tulipános ládáktól hallottam, hogy ládákat többféle méretben is készítettek az asztalos mesterek. Fedelüket „cigánysarokkal”, mérettől függően kettő vagy öt darab vasból készült forgópánttal rögzítették a ládatesthez. A legkisebb a „kétsarkos láda” volt. Ilyet vásárolt (a láda felirata szerint) „Nemes Pintek István” az 1800-as évek közepe táján. Az egyszínű, világoszöld, dísztelen ládát, pénzzel, iratokkal, „kutyabőrrel”, címeres pecsétnyomóval, levelekkel, fényképekkel megrakottan, avatatlan szemek és kezek elől elzárva tartották, és csak ritkán került elő.

Fontos volt a kulccsal való zárhatóság. Esetünkben a régi zárat eltávolítva két másik zárat szereltek a ládára, nem tudni, mi okból. Elképzelhető, hogy a ládának később két tulajdonosa lett, és a benne őrzött oszthatatlan dokumentumok miatt „két zár-két kulcs” elvén, ki-ki a maga kulcsával, de csak együtt, közösen tudták felnyitni azt.

Szerelmi ajándék

A másik „kétsarkos láda” is Komáromban készült - vésett évszáma szerint 1844-ben. Ahogy a XIX. század közepén a nagy ládák díszítésénél szokásos volt, a kék alapszínűre festett láda tulipános faragását itt is fehérre színezték. Ezen felül még számos egyszerű virágmintával „tarkázták”, piros, zöld, sárga, fehér, fekete színeket használva. Szerelmi ajándék lehetett ez annak idején. Erre utal a szerelmes szavakat tartalmazó vers vagy dalszöveg, melyet a fedelébe ragasztott papírképre írtak még a láda készítésének évében. A színezett kőnyomat egy szerelmespárt ábrázol, felirata: „Wien bey Franz Barth” elárulja, hogy ismert bécsi litográfus munkája. A homloklapot szép réz kulcspajzs díszíti, a zárszerkezet részben megvan, de fedeléről a zárkampót még a kőnyomatos papírkép felragasztása előtt leszerelték. Ebből adódik, hogy ezt a ládát sosem zárták kulcsra.

Felpéci kászlik

Képzeljék el, kedves vendégek, van egy olyan szó és jelenség, hogy „divat”. Ebbe bele is lehet jönni, meg ki is lehet jönni belőle. Az emberek XX. századának elejére éppen ez utóbbi történt a tulipános ládákkal is: kimentek a divatból. Elvesztették rangjukat a lakás bútorai között, helyükbe léptek a fennálló szekrények. Egyre kevesebb lány kapta ajándékba férjhezmenetele alkalmából a szüleitől ezt a bútordarabot, amely addig a kelengye tárolására szolgált. Akinek volt, az őrizte a benne lévő vászonneműkkel együtt, de kendervászon anyagot is már egyre ritkábban használtak. Finomabb gyári textileket vásároltak, a ruha anyagára most már pénz kellett, és hogy a drága ruha ne gyűrődjön, akasztós szekrény, és egyre több pénz - ezt is a „divat” csinálta.

A ládák fénykoruk leáldozásával kikerültek a kamrákba, zsákok, liszt, gabona tárolására. Ahogyan romlott állapotuk, egyre alantasabb szerepet kaptak, sarkaikat kirágták az egerek. Könnyen tehették, mert a kopogtatóbogarak sűrű járatai porladóvá tették a ládák alsó fertályát. Fásláda, csibenevelő is válhatott belőlük végső esetben. Hallottam, hogy Felpécen - malackosár híján - többször a vásárokra szánt malacok szállítására használták az egykori kelengyés ládát. Aztán amikor teljesen tönkrementek és használhatatlanná váltak, összevágták őket, és utoljára a családi tűz melegével szolgálták néhai gazdájuk utódait. Ez az átlagos sorsa a kelengyés ládáknak, de bármely más, idejétmúlt bútor is hasonlóképpen végezte pályafutását.

Felpécen ezzel szemben a XX. század fordulóján a „Nagy Háború” utáni időkig a helyi asztalos mesterek (többen is dolgoztak ezidőtájt a faluban) a tulipános ládákat oldalukra fordítva egy „kászli”-nak nevezett egyajtós, vagy egy egyajtós, és fiókos szekrényt készítettek belőlük. Az egyszerű, egyajtós konyhakászlik nemrég begyűjtött egyik rossz állapotú példánya - tulajdonosa elmondása szerint - a főzéshez használt lisztek zsomporokban való tárolására szolgált.

A kiállításban is látható az egyajtós, oldalán faragott és virágmintákkal festett, a láda eredeti méretében és szerkezetében megtartott formája.

A másik típus a fiókos éjjeli szekrények korabeli stílusát, hosszúkás formáját utánozza. A 17. oldali képeken látható, ládaként geometrikus telefaragással ellátott oldalú szekrény arányaiban, és a kivitelezés minőségében is az asztalos szakmai tudásáról, ügyességéről árulkodik. A fiókos kászlik felső peremeből egy öt centis részt levágtak, és beépítették a keretbe, vagy fióktartó, -csúsztató peremnek használták, így a kászlik mélysége kisebb lett, de arányaiban jobban adta vissza a lemásolt gyári éjjeliszekrények formáját.

Egy szekrényünk van, amely fehérre festve a lakás modern helyiségének, a fürdőszobának a kászlija volt 2011-ig, utolsó gazdája haláláig. Ez a láda kicsit át lett szabva: a feneke került a fedele helyére, így az aljánál alakították ki a fiókot és az ajtót. A szimmetrikus tulipánminta felét levágták, a rejtettfiókos ládafia-résszel együtt.

Mindegyik átalakított ládát átfestették, a többi, használatban lévő bútor színéhez igazították, ha kellett, flóderozták, vagyis festékkel a fa erezetét utánozták, ahogy a 19. oldali képeken is látszik. A ládák - a helyi mesterek ügyességének és ötletességének köszönhetően - a felpéci kászlik képében még egy ideig a lakások új, megbecsült bútordarabjai maradhattak.

Sarokpadból stelázsi

A sarokpadban is távoli fenyőrokonaimat ismertem fel. Deszkáit ugyanabban a dunai fűrészmalomban metszették, mint a ládákét. Azt mondják, hogy a lakószobának azt a sarkát, amelyik a szemeskályhával átellenben van, és ahol a sarokpad az asztalt kétoldalról körülfogja, „szakrális tér”-nek, vagy „szent sarok”-nak hívják.

Falun az étkezés szertartása időtlen idők óta itt zajlott.(Úgy hallom, manapság nem számít az idő és a helyszín: az emberfia akkor eszik, amikor megéhezik.) Módosabb helyeken a pad a menyasszony ágyával együtt került fel a szekérre, máshol az új házasok közös szerzeményeinek egyike volt. Az idő múlásával új divat köszöntött be a háztartásokba, és a padot kitették alantas körülmények közé. Szabad ég alatt pusztult, vagy a szín alatt hányódott - sok festett pad élete ezzel befejeződött.

Felpécen más sora lett ezeknek is az ügyes asztalosoknak köszönhetően. A „Ns. Győri Erzsébet 1870”-ben készült, faragott, tulipánokkal díszített padjának jó minőségű, vastag deszkájából stelázsi-polcot készítettek az éléskamrába. Látható részein fehérre bemázolták, és szép rendben sorakoztak rajta a különféle befőttek, szörpök, savanyúságok. Nyolcvan év után erre a sorsra jutott. Utolsó gazdájának halálát követően szerencsésen a tájház raktárába került több, hasonlóan a végpusztulástól megmenekült bútortársa közé.

Bálványos présből középorsós prés

Ezt a történetet még régen, az ünnepi asztalra behozott boroskancsóban virrasztó, tüzes felpéci boroktól hallottam. Később aztán már csak a boroskancsó mesélte, mert az új szőlők, a direkttermő fajták („otelló”, „delovári”, „noha”), hitték is, meg nem is a régvolt-idők igaz történeteit.

Az emberi időszámítás XVIII. századában történt, amikor a hegyek között és a gerinceken még az erdő volt az úr. Ősöreg kocsányos tölgyek éltek itt, melyekből mára épp csak hírmondó maradt - olyan, mint a szomszédos kispéci határban az öreg „Hatos”, ott, a völgy hajlatában. A dombok lankáin, „Törésvártól a Kerék-aszóig” szőlőt nevelt a táj. Az utak mentén, a szőlők között pedig földbe mélyített, zsúpfedeles pincék sorakoztak, vályogból, terméskőből rakott, fehérre meszelt falaikkal.

A szőlőfeldolgozás, a mustnyerés legnagyobb és legmívesebben díszített eszköze a bálványos prés volt. A Ráczék Havas úton aluli dűlőben lévő pincéjében is állt egy ilyen nagy szerkezet. A helyben kitermelt tölgyfákból készítették helyi mesterek, olyanok, mint a „kajári Kotsis testvérek”. Itt kezdődik a mi présünknek a története.

Vagy 200 év szolgálat után a prés alsó fele pusztulásnak indult. A kialakult repedések és a gombák, bogarak károsításai használhatatlanná tették. A XIX. sz. végén elhatalmasodott filoxéra, másnéven gyökértetű, a lisztharmat és a peronoszpóra közösen kiirtották a szőlők nagy részét, így a nagy szőlőterületek is keveset, vagy semmit sem teremtek. Nem volt szükség

a nagy présekre, főleg azok költséges felújítására. Ekkorra már a termetes tölgyek is eltűntek, és keményfaként megjelent az akác - de ez egy másik történet.

Ráczék úgy gondolták, a pusztuló, de még mindig tetemes, jó faanyaggal rendelkező öregprés helyett elég lenne nekik egy kisebb, középorsós prés is a kevesebb szőlő feldolgozásához. Egy helybéli bognármester elvállalta az újjáalakító munkát, és az ódon tárgy egy kis idő múlva azon vette észre magát, hogy az új prés alját a szépen megmunkált bálványából alakították ki, régi díszei lefelé fordítva - mint a rabok - a földet bámulták. Egyik egykori koronája kettéfűrészelve a kis prés talpa lett, és a mustnyerő helyül szolgáló folyókás felülethez vagy 5 cm-t legyalultak belső oldalából.

A régi dicsőség feledésbe merült, már egy ideje must sem csörgedez az új-régi prés folyókáin, nincs kinek átadni a főfából lett présnek a múlt történeteit. Mígnem ugyanaz a néprajzoló - aki engem összeszedett a baromfiudvarról - a minap, mikor a pince átvétele után a rendrakással és a tárgyak szemrevételezésével volt elfoglalva, ráébredt a szőlőprés titkára, és most újra látható, miből mi lett. Figyeljétek meg a prések rajzain, hogy az öreg bálványosprésnek mely részeit és részleteit használták fel az „új” prés elkészítéséhez!

A tejesköcsög és a bordói lé

Régi, szép, önellátó világ volt az, amikor még faluhelyen, és itt Felpécen is az istállókban tehenek szuszogtak, és ropogtatták a fejés előtt a „kerékjászuból” eléjük dobott szénát. A nyugodt jószágot a gazdasszony így gond nélkül meg tudta fejni. Aztán valami elromlott, a cél a haszon lett, minél több tej, ezt szolgálták az újabb és újabb, de kényesebb fajták, az abrak a szecska, a kukorica: és a történet végére az ember elfelejtette, hogy az állat mi végre jött a világra. Hogy tápláléka a fűfélék, és más zöld növényi rész, melyet sajátos legelési módjával meg tud szerezni magának.

Szépen sorakoznak a kamra polcán a fazekasoktól terményért vásárolt, különböző nagyságú tejes „fazikak”. A kifejt tej feldolgozására, a zsírosabb, sűrűbb részek elkülönítésének ősi eszközei ezek a köcsögök. Mert így is mondták: „köcsög”. A cserépedény fogyóeszköz, szokták rá mondani, mint ahogy az üvegpohárra is: „még egy sem kopott el”. Felpécen sok tüskevári tejesköcsögöt „koptattak el”. A győri piacon is beszerezhették, meg erre járt hazafelé a maradék áruval id.Tóth Gergely, az egyik tüskevári fazekas. Rokoni szálak fűzték a szomszédos Kajárpéchez. Felesége családja a lovászpatonai Öreghegyből származott. Ez is régi történet.

A sérült köcsögöket lecserélték újakra, és a régi új hivatást kapott a sérülés mértékének

függvényében. Lehetett belőle virágcserép, ha „ripityomra” törött, apróbb darabjait a falban lévő egérlyuk elzárására is használhatták sározáskor.

A pincéknél a szőlőben az új betegségek megjelenésével (peronoszpóra, lisztharmat) vált mindennapossá a permetezés. A réz és a kén volt e gombabetegségek ellenszere, ezekből készítették a permetleveket. A rézgálic vagy kék-kő vízbe áztatva, mésztejjel (oltottmész oldata) összekeverve világoskék levet eredményez, ezt bordói lének is hívják. Ez a lé színezte kékre a csorba tejesköcsögöt, mert ezzel merték a permetezőkannába a peronoszpóra ellen elkészített permetlevet. A kiállításban látható darab is a Ráczék pincéjéből került elő.

Kályhaszemből csirkeitató

Mestergerenda-koromban a szoba kémény felőli részén magasodott a zöld kályhaszemekből rakott, párkányos és pártás szemeskályha. Gyönyörű jószág volt, és mikor beköszöntött a hideg idő, és befűtötték, jóleső meleget árasztott. Öreg és gyermek szívesen tanyázott körülötte a padkán. Aztán jött megint ez a ”divat”, és ahogy én is, a szemeskályha is eltűnt a szobából. Lebontották, és darabjai felkerültek a padlásra, mint minden, amit „lehet még valamire használni”. Hallottam, volt olyan hely, ahol rakott sparhelt oldalába vagy felső részébe építették be egy pár darabját, volt, ahol meglátta egy városi nadrágos ember, és magával vitte.

A padlások homályában maradt kályhadarabok is egyre csak fogytak, etető-, itató-edénynek hordogatták le onnan.

A csibeitatót a vásárokban a fazekasoktól szerezték be. Többféle nagyságban korongozással készítették, és a méretétől függően 3-7 ivó lyukat vágtak rá. A kicsi és növendék csibék itatására szolgált. Csakhogy minden rendű és rangú baromfinak nem lehetett mindig új itatót venni, az aprójószágok etetésére és itatására sok esetben szükség-eszközöket használtak: rossz lábos, csorba tányér, fületlen, csorba bögre, és erre nagyon jól bevált a kályhaszem is.

A nép-rajzoló mesélte a „táj-ház”-balátogatóknak, hogy Felpécen jártában-keltében az emberekkel való beszélgetései során többször érdeklődött a szemeskályhák iránt, de legtöbbször azt a választ kapta, hogy „csibeitatásra használtuk el”. A tavalyi évben (2015) azonban rámosolygott az ég a felpéci tájház gyűjteményére, mert az önkormányzat által megvásárolt öreg ház padlásán egy majdnem teljes kályha darabjai kerültek elő. Így lehet, hogy nemsokára ismét zöld szemeskályha díszlik a Táncsics utca 18. ház elülső szobájában.

A kasza története

Először még fenyő koromban láttam, hogyan használja az ember a fanyélre szerelt hosszú, éles pengét. Az erdőhatár feletti legelők egy részét kaszálónak hagyták, és itt vágták a rendet ezzel az érdekes szerszámmal. A kaszát előbb használták szénacsinálásra, mint aratásra. A gazda a kaszát mindig maga választotta a vásáron, vagy később a vaskereskedésekben. A kasza hangja, pengése árulta el a vas és a kovácsolás minőségét. A kasza a sok használatban megkopott, néha el is törött. Az ilyen használt, sérült darabokat is eltették, mert a jó minőségű vas mindig érték volt. Háború esetén a kovácsok hamar át tudták alakítani szúró-vágó fegyverré, erre mondták, hogy „kiegyenesítik a kaszát”.

Cséplőskor a gép tetején az etető mellett álló lány a kasza letörött hegyéből készült késsel vágta el a kévehányók által feldobott gabonakéve kötelét, és adta tovább az etetőnek, aki a dobba engedte a szétbontott kévét.

A vastagabb darabjából répafejelő kés készült, mellyel a kiszedett marharépa leveles végét vágták le a vermelés előtt.

A nyakkal együtt megmaradt, rövid kaszarészből nádvágó kézikaszát is készítettek.

Régen a káposztát jó éles késsel kézből szelték az asszonyok. Közösségi alkalom volt a káposztasavanyítás. A nagyobb mennyiségek feldolgozásához káposztagyalut vásároltak, ami már gyári termék volt. Ezzel már a szeletelés nem igényelt közösségi összefogást. Az ilyen gyalukat mintául véve a helyi mesterek is el tudták készíteni a gyalut saját maguk, vagy barátaik részére. Egy felpéci bognármester is csinált saját használatra egyet, melynek érdekessége, hogy a három szeletelőkést kaszapengéből készítette.

A használt lóptakó további élete

A lótartás emlékeit számtalan régi falusi portán megtalálhatjuk. A kopott patkók a színek, pajták oldalára akasztva árulkodnak erről. Nem a szerencsét hivatottak biztosítani az ott lakók számára, egyszerűen csak vasból vannak, és ez volt az értékük. Régen a kovács minden nagyobb faluban meg tudott élni, kapott elegendő munkát. A patkolás, kocsik vasalása, bármilyen ház körül használatos eszköz vagy vasalkatrész, szeg elkészítése, javítása volt a feladata. A kovács volt a barkácsáruházak vasáru-, és szerszámrészlege.

A használt patkóból rövid idő alatt elkészített egy ilyen, és ehhez hasonló reteszt, mert a tárgy

feladata szempontjából nem számított, hogy egykori használati jegyei megmaradtak az elkészült tárgyon.

A vasháromláb három patkóból készült, itt már többet dolgozott vele a mester, de még így is kivehető a vasrészek eredete. Azért is volt a vas, mint alapanyag nagy érték, mert ha kéznél volt, a gazdának csak az előre kialkudott munkadíjat kellett megfizetnie a kovácsnak. Ez a munkadíj sok esetben nem pénz volt, hanem értékarányosan földművesmunka, napszám, fuvar, termény, tojás, baromfi, ki mivel tudott szolgálni, miből volt feleslege, és a mesternek mire volt szüksége, mi hiányzott a háztartásából.

Ásóból S-vágó

A szobai asztalra került gyümölcsöktől, karácsonyi almáktól hallottam, hogy a felpéci hegyen a borszőlőn kívül rengeteg gyümölcs is termett: csemegeszőlő, szilva, alma, körte, cseresznye, meggy, őszi-, és sárgabarack, birsalma, naspolya. Az utak mentén, a pincék közelében elsősorban szilva-, ringló-, meggy-, és diófák diszlettek, a szőlők végében a diófák mellett az alma-, körte-, sárgabarack-, és cseresznyefák terebélyes példányai sorakoztak, a szőlő közé a kevésbé árnyékoló őszibarack, esetleg szilva kerülhetett. A régi öregek közül sem mindenki értette az oltás és szemzés „tudományát”. Az oltani tudó emberek neve sok esetben az általuk másnak oltott gyümölcs nevében maradt fenn. A tájháztól nem messze van egy almafa mely „péntekferenc” almát terem. A néni, akinek az édesapja ültette ezt a fát, apjától hallotta ezt a megnevezést. Kiderült, hogy élt Felpécen a tizenkilencedik század második felétől (1859) egy oltani tudó és szerető gazdaember, akit Péntek Ferencnek hívtak. A családi emlékezeten, és a temetői sírkövön kívül neve megőrződött az általa oltott alma nevében is.

A Felpéci Gyümölcs-, és Szőlőtermelők Egyesülete 1938-ban korszerűsítette a régi szeszfőzdét, vagyis pálinkafőzdét. Az egyesületi tagok részjegyek vásárlásával gyűjtötték össze a pénzt a költségekre. Egy részjegy két pengőbe került. A befektetés hamar megtérült, 1940-től már egy részjegyre ötven fillér éves osztalékot fizettek. Az almaterméseűeknél a pálinkacefre-készítés fő eszköze a kopott hegyű ásóból kialakított, úgynevezett S-vágó volt. Ennek segítségével aprították össze a körtét és az almát. Több ilyen eszközzel még most is találkozhatunk a faluban. Ma már inkább a répadarálót használják a cefrekészítésre.

A tekercs története

Világot járt fülesek mesélték nekem, hogy közel s távol a vidéken az asszonyok a terményeket fülesekbe rakva, a fejükön szállították. A biztos hordozáshoz rongyokból varrt karikát, „tekercs”-et használtak. Ez a fejen való szállítás segédeszköze. Neve a kendőből összetekert változatára utal. Régen majd minden háznál fellelhető volt ez a nők által készített,

középen lyukas, korong alakú eszköz. Színes, foltnak való maradék anyagokból varrták össze, és állati szőrrel, például disznószőrrel tömték ki. Védte a fejet, és a hordozni akart fülesnek, kosárnak, batyunak biztos alátámasztást biztosított.

A teher fejen való szállítását csak nők végezték, szálegyenes tartást követelt, és előnye volt, hogy kézben két karkosarat vagy szatyrot is tudtak vinni. Rövidebb távon is szállítottak így, szőlőbe, mezőre jártukban. Igazi virtuózai a tekercccsel fejen való cipekedésnek a piacozó asszonyok voltak. Az áru szempontjából is ez volt a legkíméletesebb szállítási mód, mert így törődött, sérült a legkevésbé a gyümölcs, a tojás vagy a zöldségféle.

Egy kiállítás képei

Elfogytak a tárgyak. A történetekből még sok maradt, kedves látogató. Remélem, hogy még találkozunk a tájházban, vagy következő vándorkiállításunkon, és a mestergerenda tovább mondhatja meséit.

A kiállítás kalauza még korlátozott példányszámban kapható gazdagon illusztrálva rajzokkal, fotókkal 700 Ft-ért a Szkítia Győr Nemzeti Könyvesboltban! MEGTEKINTEM.

Felhasznált irodalom:

K. CSILLÉRY Klára

1972 A magyar nép bútorai. Budapest
1984 Komáromi láda 1799-ből. Ház és Ember, 2. sz. 203–212.
1987 A komáromi láda és hatása a sárközi „bútorvirágozásra”. Múzeumi Műtárgyvédelem, 17. 47–74.

GÉBER József

2005 Tájházavatás Felpécen. Arrabona 43/1. Győr, 357-360.

KECSKÉS László

1969 A komáromi szekeresgazdák. Irodalmi Szemle, XII. 10. Pozsony, 885–905.
1978 Komáromi mesterségek. Bratislava–Budapest
2003 A komáromi ötvösök és asztalosok. Kecskés László Társaság Füzetei 2. Komárom

KORABINSZKY, Johannes Matthias

1804 Atlas regni Hungariae portatilis. Wien

MAGYAR Katalin - DOMBI Alajosné

2001 Felpéc a honfoglalástól napjainkig. Győr

PÁLOS Ede
é.n. III. vázlatkönyv. kézirat XJM.NA. 1501.00

SABJÁN Tibor
2002 Népi cserépkályhák. Budapest

{phocagallery view=category|categoryid=59}